

MESTO ŠOLSKIH KNJIŽNIC V SODOBNEM KNJIŽNIČNO-INFORMACIJSKEM SISTEMU

Martina Šircelj, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani

UDK 027.7/.8(497.12)

SIRCELJ Martina: Mesto šolskih knjižnic v sodobnem knjižnično-informacijskem sistemu. Knjižnica, Ljubljana, 28(1984)3-4, str. 211-217

Avtorica piše o tem, da je novi zakon o knjižničarstvu tudi šolske knjižnice vključil v naš knjižnično-informacijski sistem. Zato bodo tudi šole morale izpolnjevati knjižničarske naloge, kakršne so izražene v standardih. Toda v praksi, piše nadalje avtorica, so na mnogih šolah, tako na osnovnih kot na srednjih, te stvari še zelo neurejene. Na koncu predlaga, kaj bi bilo treba storiti, da bi se knjižničarske razmere na šolah izboljšale.

UDC 027.7/.8(497.12)

SIRCELJ Martina: School Libraries in Contemporary Library — Information System: Knjižnica, Ljubljana 28(1984)3-4, str. 211-217

The new law on librarianship included all school libraries to our library-information system. Schools are now bound to fulfil library tasks due to declared standards. But as the author states, many schools, primary and secondary as well, still have not solved that problem. The author suggests in the conclusion what should be done to improve the work of school libraries.

Tretji slovenski zakon o knjižničarstvu iz leta 1982 (poprej 1961, 1962) je prvič v zgodovini knjižničarske zakonodaje pri nas po dolgi in plodni razpravi v slovenski knjižnično-informacijski sistem vključil tudi šolske knjižnice, ki delujejo na osnovni šoli in na srednji stopnji usmerjenega izobraževanja.

Dotlej je šolske knjižnice, ki imajo med knjižnicami na slovenskem eno najdaljših tradicij, omenjala le šolska zakonodaja; le-ta je od 19. stoletja dalje poskušala določati šolskim pa še posebej učiteljskim knjižnicam njihovo mesto in vlogo pri izobraževalnem delu.

Tudi naša najnovejša zakonodaja — Zakon o osnovni šoli in Zakon o usmerjenem izobraževanju — določata mesto in pomen šolske knjižnice pri sodobnem vzgojno-izobraževalnem delu.

Takšno priznavanje statusa šolskih knjižnic s strani naše šolske zakonodaje je bilo vsekakor pozitivno; po drugi strani pa je povzro-

čalo, da so bile šolske knjižnice preveč odvisne samo od trenutnih gmotnih in kadrovskih prilik in neprilik v našem šolstvu in da se je v njihovem razvoju, delu in utrjevanju premalo odražala temeljna, to je knjižničarska stroka. Nemalo problemov šolskih knjižnic se je obravnavalo kar mimogrede; njihovih rešitev nista narekovali strokovna dognanost in domišljenost, temveč trenutna vizija praviloma malo ali nič knjižničarsko strokovno usposobljenih pedagoških delavcev in šolskih vodstev.

Zato je slovenski zakon o knjižničarstvu iz leta 1982, ki prvič vključuje tudi šolske knjižnice v knjižnično-informacijski sistem, zatekel le-te vse prej kot pripravljene.

Sodobni knjižnično-informacijski sistem predpostavlja natančno profiliranost posameznih vrst knjižnic glede na potrebe uporabnikov, ki jim je služba in celotna dejavnost posameznih vrst knjižnic namenjena; predpostavlja enotna izhodišča pri vseh oblikah strokovnega dela in pri določenih vrstah strokovnih opravil, medsebojno povezovanje in sodelovanje, ki pa sta seveda možna le, če je bilo poprej zadoščeno zahtevi po enotnem, usklajenem strokovnem delu; predpostavlja disciplinirano strokovno osveščenost pa profesionalno usposobljenost za posamezne vrste strokovnih opravil in za delo v posameznih vrstah knjižnic.

Vse te zahteve pogojujejo delovanje enotnega knjižnično-informacijskega sistema in so izražene v *standardih*, ki natančneje opredeljujejo fiziognomijo posameznih vrst knjižnic: zato, da je njihovo delovanje v kar največji možni meri naravnano k uporabnikom in da zadošča hkrati in v enaki meri enotnim strokovnim izhodiščem, ki šele omogočajo delovanje knjižnično-informacijskega sistema

Kar zadeva standarde o delovanju knjižnic na osnovni oziroma na srednji usmerjeni šoli, nas v Sloveniji niti šolska niti naša strokovna zakonodaja nista zatekli nepripravljene. Ob reformi osnovne šole so naše službe tako v osrednji republiški matični službi kot v strokovnem društvu pripravile leta 1972 standarde, ki uravnavajo dejavnost knjižnic na osnovni šoli; ob reformi srednje šole, to je ob preoblikovanju le-te v srednjo usmerjeno šolo, so tako rekoč vzporedno potekala vsa strokovna prizadevanja za izoblikovanje standardov za delovanje šolske knjižnice ali mediateke ali knjižnično-informacijskega multimedijskega centra v srednji usmerjeni šoli.

Ti standardi šolskim knjižnicam na obeh stopnjah določajo njihovo mesto v knjižnično-informacijskem sistemu s tem, da temeljno njihovo nalogo opredeljujejo nekako takole:

Vzgojno-izobraževalno delo v osnovni in srednji šoli temelji na izrabi in razvijanju ustvarjalnih zmogljivosti mladega človeka ter zaposluje njegove razumske, telesne in družbene sposobnosti.

Zato je šolska knjižnica knjižnično-informacijski center, ki knjižnično gradivo zbira, strokovno obdeluje v skladu z enotnimi knjižničarskimi strokovnimi načeli in z vsebino vzgojno-izobraževalnega programa in ga s skupinskimi in individualnimi oblikami dela z učenci vključuje v aktivno, programsko usmerjeno osvajanje učne snovi. Obenem s tem se tudi knjižničarjevo delo v šolski knjižnici usmerja od smiselne strokovne obdelave gradiva v pedagoško domišljeno, servisno in tudi asistentsko službo učitelju in učencu.

Šolska knjižnica je tako nujni sestavni del celotnega vzgojno-izobraževalnega dela na osnovni oziroma srednji usmerjeni šoli; je sestavni del izobraževalnega sistema v njegovem materialnem, organizacijskem in vsebinskem uveljavljanju; sega na vsa področja vzgojno-izobraževalnega dela in učinkovanja in se z lastnim programom tudi neposredno vključuje v življenje in delo šole.

Standardi opozarjajo, da le urejeni materialni in kadrovski pogoji zagotavljajo nepogrešljivo in nemoteno delovanje šolske knjižnice. Le-ta temelji na:

smotrnem, številčno zadostnem (osnovne šole 8—10 knjig na učenca, srednje šole 10—14 knjig na učenca) in vzgojno-izobraževalnemu programu, vsebinsko ustreznem knjižničnem gradivu — tiskanem in netiskanem, na AV gradivu, v katerem so zastopana vsa področja izobraževanja, in sicer v obsegu in razmerjih, ki jih narekuje učni načrt,

strokovno in pedagoško usposobljenem kadru, domišljeno strokovno in pedagoško izdelanih programih, ki zagotavljajo: oskrbovanje učiteljev in učencev z gradivi in informacijami, ki jih le-ti potrebujejo za osnovno in dopolnilno vzgojno-izobraževalno delo, vzgojo in oblikovanje učenca — bralca, usposabljanje učenca za uporabo informacijskih virov, knjižničnih pomagal in knjižničnega gradiva.

Standardi opozarjajo še, da poteka delovanje šolske knjižnice v treh smereh:

— strokovno organizacijski, ki zagotavlja nabavo, strokovno obdelavo in vzdrževanje gradiva,

— posredniški, da je gradivo vsakič in vsem posameznikom (izvajalcem in udeležencem vzgojno-izobraževalnega dela) na šoli dostopno,

— informativno-svetovalski za didaktične, metodične in tehnično-organizacijske vidike pri vključevanju gradiva šolske knjižnice v vzgojno-izobraževalno delo.

Za te usmeritve predvidevajo standardi strokovno in pedagoško usposobljene knjižničarje, katerih delovne obveznosti morajo

biti časovno in vsebinsko razporejene tako, da so v prid in uspešnost dela tako učiteljev kot učencev.

V tej luči in obsegu je s standardi opredeljeno delovanje šolskih knjižnic v Sloveniji; v tej luči in obsegu (to se je izkazalo leta 1982 na Reki na posvetovanju o šolskih knjižnicah v Jugoslaviji) je z večjimi ali manjšimi odstopanji in inačicami opredeljeno šolsko knjižničarstvo povsod v Jugoslaviji.

Tako usmerjajo šolske knjižnice zakonodaja in standardi — kakšna pa je videti ta dejavnost v praksi? Ali uresničuje vizijo naše zakonodaje in vizijo stroke o enovitem knjižnično-informacijskem sistemu?!

Tu se stvari takoj zataknejo; zbiranje podatkov, ki bi potrdili vizijo, izraženo v zakonodaji, je nezadostno, nepopolno, kar že samo po sebi dokazuje, da se šole z zbiranjem podatkov še niso »utegnile« prilagoditi usmeritvam, ki jo nakazujejo zakonodaja in standardi, zato je tudi vprašljivo, ali se jim je prilagodila praksa!

Za področje prakse vemo, da prednjačijo knjižnice osnovnih šol, kjer so se v Sloveniji, vsaj kar zadeva število knjig na učenca, že približali oziroma izpolnili standard: 8—10 knjig na učenca. Po podatkih iz leta 1979/80 je v knjižnicah *osnovnih šol* zbrano 3,512.000 knjig (od tega je 1/3 knjig namenjena učiteljem) za 240.000 učencev. Te knjige so zbrane v knjižnicah 799 šol od 816 šol (le 17 šol je brez knjižnic!).

O vsebinskem profilu tega knjižnega gradiva vemo premalo — ne vemo, če to gradivo »sorazmerno in vsebinsko ustrezno pokriva vsa področja programa vzgojno-izobraževalnega dela osnovne šole«. Lahko le slutimo, da 249 knjižničarjev v 799 šolskih knjižnicah — kar 550 knjižnic nima knjižničarja — lahko le slabo aktivira obsežno knjižno gradivo, učence in učitelje v prid kvalitetnemu in uspešnemu šolskemu delu, tudi če bi knjižno gradivo po vsebini idealno ustrezalo programu vzgojno-izobraževalnega dela.

Novih knjig je bilo v omenjenem letu nabavljenih 190.000 — manj, kot to predvidevajo standardi: 1 knjigo na učenca v enem šolskem letu.

Zato ponovno lahko podvomimo v ustreznost, aktualnost in prilagojenost tega obsežnega knjižnega gradiva programu sodobnega vzgojno-izobraževalnega dela. Ker podatkov o izposojenih knjigah ni, ne moremo našega suma niti povsem ovreči niti potrditi; vemo le tole: tradicija šolskih knjižnic sega v 19. stoletje in spričo te dolge tradicije so se »bogatili« knjižni skladi šolskih knjižnic. Bilo je torej časa na pretek, da se je v njih marsikaj nabralo — marsikaj mimo načrtnosti pa tudi strokovne domišljenosti!

Podobno nespodbudno sliko nakazujejo podatki, zbrani o knjigah in šolskih knjižnicah v srednjih šolah. Od 329 šol je imelo knjižnico 154 šol z 1.500.000 knjigami — v letu 1979/80 je bilo kupljenih 28.000 knjig (za 120.000 učencev), izposojeno pa 413.000 knjig — 2/3 vseh knjig v srednjih šolah nista bili zanimivi za vzgojno-izobraževalno delo! Podatek, ki je zanimiv za povezovanje med knjižnicami: od 329 šol je kar 144 šol uporabljalo gradiva drugih knjižnic. Od 154 šolskih knjižnic v 329 šolah je imelo knjižničarja le 100 knjižnic.

Statistika nič ne pove o strokovnem delu niti o bibliopedagoškem delu — o njem posredno lahko sklepamo le iz števila uporabljenih = izposojenih knjig. Ne vemo, ali so učenci, kadar gre za pridobivanje aktualnega, z vsebino vzgojno-izobraževalnega programa povezanega gradiva in informacij iz šolskih knjižnic, zapostavljeni državljani ali razkošno zasuti z vsem, kar jim sodobni knjižnično-informacijski sistem zmore nuditi?!

Na seminarju, ki ga je IFLA pripravila o problematiki šolskih knjižnic, je bilo poudarjeno naslednje: ni je dežele, ki bi bila tako bogata, da bi se odrekla sodelovanju, povezovanju in dogovarjanju med knjižnicami različnih vrst.

Sodelovanje, povezovanje je imperativ sodobnega, učinkovitega knjižnično-informacijskega sistema. Nobena knjižnica ne zmore danes ob hiperprodukciji informacijskih virov pridobivati, obdelovati pa posredovati vsega gradiva in informacij o gradivu. Le s sodelovanjem med knjižnicami lahko dobi uporabnik — učitelj ali učenec — informacijo in gradivo, ki ju potrebuje. Obilica različnega gradiva narekuje, da se posamezne knjižnice posvete posameznim vrstam gradiva ali gradivu s posameznih strokovnih področij; posamezne knjižnice gradivo obdelujejo in nato informacijo o njem posredujejo tudi drugim knjižnicam — tega med drugim ne narekuje samo obveznost knjižnic zadostiti željam vsakega uporabnika, ampak tudi ekonomika strokovnega dela v knjižnično-informacijskem sistemu.

Sodelovanje na področju obdelave gradiva (od katalogizacije do dokumentalistične in računalniške) je pocenilo strokovno delo v marsikateri knjižničarsko razviti in bogati državi.

Kako se za tako sodelovanje odločajo šolske knjižnice pri nas?

— Načelo enotne strokovne obdelave gradiva in njegove ureditve je priznано, čeprav ne povsod uveljavljeno, žal! Enotna obdelava gradiva, ki jo v Sloveniji podpira centralna katalogizacija slovenskega tiska, prodira v zavest šolskih knjižnic počasi: od 953 šol, ki imajo šolske knjižnice, jih je le 257 naročenih na set centralne katalogizacije. Ali to pomeni, da 96 šolskih knjižnic gradiva

sploh ne obdeluje in je torej to gradivo kot nosilec informacije za vzgojno-izobraževalno delo mrtvo, ali pa je taisto gradivo 696-krat obdelano »po svoje«? Sklenemo lahko le: 696 šolskih knjižnic se obnaša negospodarno!

— Sodelovanje in koordinacija pri nabavi knjižničnega gradiva sta v povojih, kakor je tudi še močno na začetku medknjižnična izposoja — med šolskimi knjižnicami samimi in med šolskimi knjižnicami in drugimi vrstami knjižnic, kar močno zavira uveljavljanje usmerjenih vzgojno-izobraževalnih programov s pomočjo knjižničnega gradiva.

— Na tem področju so možnosti še neizkoriščene.

— Šolske knjižnice, zlasti srednje, se nerade vključujejo v povezovanje z drugimi knjižnicami, čeprav bi glede na usmerjene vzgojno-izobraževalne programe to povezovanje moralo zaživeti; raje vztrajajo (mnogokrat) v svoji osamljenosti in s tem v neučinkovitosti. Ponekod se pojavljajo absurdne situacije, ko ob združitvi treh ali štirih različno usmerjenih šol v šolski center vztrajajo pri ločitvi knjižničnega gradiva v istem prostoru na fonde posameznih usmeritev in učenci ene usmeritve *ne smejo* posegati po gradivu druge usmeritve! Te skrajno absurdne situacije so prav gotovo pogojene v različnih virih financiranja posameznih usmeritev, ki zaradi svojih togih načel ne dopuščajo prelivanja sredstev.

— Strokovne svetovalske službe za šolske knjižnice kljub temu, da tradicija šolskih knjižnic pri nas sega tja v sredino 19. stoletja, še ni! Le-ta bi morala usmerjati, odpirati šolsko knjižnico v knjižnično-informacijski sistem.

Izgovor ali opravičilo, češ da ni možnosti, zlasti denarnih ne, ne drži! Poti sta le dve: ali bodo pomanjkljiva denarna sredstva odprla šolsko knjižnico druga drugi in v knjižnično-informacijski sistem ali pa se bodo šolske knjižnice še bolj zaprle vase in obubožale s seboj vred vzgojno-izobraževalno delo šole.

V času računalništva in komunikacijskih sistemov, ki omogočajo še boljše in intenzivnejše povezovanje in sodelovanje, bi morala biti zlasti na področju šolskih knjižnic kvaliteta povezovanja veliko bolj v ospredju in cenjena, kot to dejansko je. Vedeti bi morali, kako ogromne in bogate možnosti za kvaliteto vzgojno-izobraževalnega dela pomeni npr. priključitev šolske knjižnice usmerjene srednje šole na druge podatkovne zbirke knjižnično-informacijskega sistema! Zasnove našega knjižnično-informacijskega sistema ter standardi odpirajo vrata šolskim knjižnicam, da v okviru svojih sodobnih reformiranih vzgojno-izobraževalnih programov izkoristijo prednosti, ki jim jih dajeta tako njihova dolga tradicija kot bogastvo gradiv nji-

hovich knjižničnih skladov; saj je 5,000.000 knjig, ki so zbrane v slovenskih šolskih knjižnicah, 40 % vseh knjig, ki so v vseh vrstah slovenskih knjižnic (v splošnoizobraževalnih knjižnicah je okoli 3,700.000 knjižničnega gradiva).

Šolske knjižnice s svojim gradivom in dejavnostjo lahko bistveno vplivajo na učinkovitost vzgojno-izobraževalnega dela v šoli. To vlogo jim priznava tudi naša zakonodaja: Zakon o knjižničarstvu, Zakon o usmerjenem izobraževanju, Zakon o osnovni šoli. Šolske knjižnice imajo odločujoč pomen tudi za vzgojo potencialnih uporabnikov vseh vrst knjižnic v našem knjižnično-informacijskem sistemu; razvijati dobro delujočo mrežo šolskih knjižnic pomeni temelj za delovanje knjižnično-informacijske dejavnosti in sistema.

Zato bi bilo potrebno naslednje:

- utrjevati koncept šolske knjižnice v osnovnih in srednjih usmerjenih šolah kot knjižnično-informacijskega multimedijskega centra,

- skrbeti, da bo črka zakonov o knjižničarstvu v osnovni in srednji usmerjeni šoli zaživela in postala vsakdanja realnost,

- skrbeti za uveljavljanje standardov v vseh šolskih knjižnicah osnovnega in srednjega usmerjenega izobraževanja,

- razvijati strokovno sodelovanje in povezovanje šolskih knjižnic med seboj in z drugimi vrstami knjižnic, tako bogatiti delo vzgojno-izobraževalnih programov in utrjevati delovanje enotnega knjižnično-informacijskega sistema.

- posebno skrb posvečati izobraževanju in izpopolnjevanju knjižničarskih delavcev v šolskih knjižnicah in njegovemu statusu v sklopu pedagoških delavcev šol,

- usposabljamati učitelje, da bodo sposobni uporabljati in vključevati gradivo in informacije šolske knjižnice pri izvajanju vzgojno-izobraževalnih programov,

- oblikovati strokovno knjižničarsko svetovalsko službo in aktivne šolskih knjižničarjev pod vodstvom Zavoda za šolstvo.